

MAARTEN VAN DIJK, RON A. HULST, FRANCIEN SNIEDER

Boerderijen binnen en

buiten de stad

Jaaroverzicht archeologie 2004

In 2004 volgden de onderzoeken in het veld elkaar op en vielen zelfs vaak samen. De archeologen van de gemeentelijke dienst hadden, naast de vaste ondersteuning van de groep trouwe vrijwilligers, assistentie van gemiddeld drie archeologen die op tijdelijke basis aan de dienst verbonden zijn. Evenals het vorig jaar, werd gegraven in het ontwikkelingsgebied Wieken-Vinkenhoef en in Leusden, de Tabakssteeg; tevens zijn twee locaties in de binnenstad onderzocht: Valkestraat 34-40 en Kamp 32.

Wieken-Vinkenhoef

In 2003 werden in dit gebied boerderijen en spiekers uit de Late IJzertijd opgegraven. Voor het vervolgonderzoek in 2004 op de aangrenzende percelen waren er dus hoge verwachtingen. Het uitgebreide onderzoek op de percelen 326 en 289 (zie kaartje) heeft met korte onderbrekingen gedurende het gehele jaar plaatsgevonden. Tussendoor werden de percelen, die op het kaartje met een omtreklijn en met het perceelnummer zijn gemarkeerd, door middel van lange proefsleuven verkend.

De ondergrond van het ontwikkelingsgebied bestaat uit jong dekzand, dat gevormd werd tijdens de laatste stadia van de jongste ijstijd (ca. 10.000 jaar geleden). Het dekzand is afgezet in de vorm van langgerekte of paraboolvormige ruggen die veel voorkomen in de Gelderse Vallei. De Hogeweg ligt op de flank van een dergelijke dekzandrug. De top van deze rug bevindt zich ten noorden van de weg, juist daar waar de bewoningssporen uit de IJzertijd zijn gevonden. Ten zuiden van de Hogeweg daalt het terrein in de richting van de Barneveldse Beek. Halverwege dit gebied ligt echter een depressie waarin tegenwoordig de res-

ten van de Horstwetering zichtbaar zijn. Ten zuiden van deze wetering, die ten behoeve van de laat-middeleeuwse ontginningen werd gegraven, duidt een terreinverhoging op een tweede dekzandrug. Deze rug komt vanuit het noordoosten en loopt naar het zuidwesten in een punt uit.

Op perceel 326 is in 2004 de loop van de Horstwetering opgespoord en onderzocht. Deze wetering is inderdaad gegraven en de vondst van proto-steengoed scherven duidt op een datering in de 13de eeuw. De aanwezigheid van veenpakketten in de ondergrond, die met name ten noorden van de wetering in alle onderzochte percelen zijn aangetroffen, wijst op een laaggelegen en vochtig terrein dat waarschijnlijk tijdens hoge waterstanden ook watervoerend is geweest. In deze laagte werd in de Late Middeleeuwen dus de ontginningswetering gegraven. De Horstwetering wordt heden ten dage weer in ere hersteld, terwijl het gebied ten zuiden ervan tot aan de Barneveldse Beek behouden blijft als natuurgebied.

De noodzaak voor archeologisch onderzoek in dit toekomstige natuurgebied is dus niet (meer) aanwezig. Op het perceel 326 vond in dit gebied in 2003 en 2004 wel een proefonderzoek plaats. Een veelvoud aan

paalsporen en afvalkuilen geeft aan dat de dekzandrug ten zuiden van de Horstwetering in de Late IJzertijd werd bewoond. Het huidige stadium van de verwerking van de opgravingsgegevens toont aan dat er zich een boerderij (mogelijk twee) met bijgebouwen (spiekers ed.) en een waterkuil heeft bevonden. Binnen de sporen van de boerderij en in een paalspoor van een spieker zijn twee fragmenten van glazen armbanden gevonden. Dit zogenoemde La Tène glas dateert uit de periode 200 voor Chr. tot 50 na Chr. Behalve het glas, bevonden zich veel scherven van aardewerk uit de Late IJzertijd in de paalsporen en afvalkuilen.

Ten noorden van de wetering werd op het perceel een tweede cluster van archeologische sporen opgegraven. Het betrof een complete plattegrond van een boerderij met de sporen van acht spiekers (opslagschuurtjes). De spiekers waren op vier palen gebouwd met bovengronds een houten vloer en hoogstwaarschijnlijk een dak.

Algemeen wordt aangenomen dat in dergelijke bouwsels landbouwgewassen werden opgeslagen. De boerderij was van het woonstaltype, hetgeen wil zeggen dat de woning en de stal zich onder één kap bevonden. Het gebouw was ongeveer oost-west georiënteerd en had een lengte van 20 meter en een breedte van 5,70 meter. Het stalgedeelte lag in het westen van het pand, terwijl het woongedeelte met aangetroffen resten van een haardplaats zich in het oosten bevond. In de beide lange wanden bevonden zich tussen de stal en de woning de toegangen tot het interieur. Op grond van het in de sporen gevonden schervenmateriaal, dateren de boerderij en de spiekers uit de Late IJzertijd.

In perceel 289, ten noorden van de Hogeweg, zijn drie clusters met sporen uit de IJzertijd opgegraven. De zuidelijke concentratie bevatte de paalsporen van een klein gebouw en twee spiekers. Het gebouwtje (9,5 bij 5,5 meter) lag zuidwest-noordoost

1 Een beerput op het perceel achter de Kamp wordt uitgegraven.

georiënteerd. De wanden van het gebouwtje waren, evenals alle in Wieken-Vinkenhoef gevonden gebouwen, voorzien van een dubbele paalzetting waartussen ooit een met leem bestreken vlechtwerkwand stond. Deze dubbele paalzetting is typerend voor woningen uit de Late IJzertijd in de Gelderse Vallei en ook elders in Nederland.

De volgende cluster paalsporen lag wat noordelijker in het perceel. De sporen waren afkomstig van een zestal spiekers die niet ver van elkaar lagen. Vier van de (vierkante) gebouwtjes hadden vier palen, maar de andere twee stonden op zes palen en hadden zodoende aan rechthoekige plattegrond. Het cluster spiekers stamt uit de Late IJzertijd evenals een wat westelijk hiervan gelegen waterkuil. Waarschijnlijk was de kuil gegraven als drinkplaats voor het vee.

De volgende concentratie oudheidkundige resten betrof de paalsporen van een vrijwel complete huisplattegrond en een vierkant spiekers. De boerderij lag zuidwest-noordoost georiënteerd en had afmetingen van ongeveer 19 bij 6 meter. Het aardewerk uit de sporen van de gebouwen wijzen op een datering in de Late IJzertijd.

Vergelijkbare plattegronden van boerderijen uit de IJzertijd zijn op verschillende locaties in de Gelderse Vallei gevonden. Huisplattegronden die in Ede – Manen, Barneveld – Harselaar/Wencap en Zeist – Parmentiersland zijn aangetroffen en gedocumenteerd, zijn vrijwel identiek aan de plattegronden van Wieken-Vinkenhoef.

Opvallend is dat de boerderijplattegronden die in 2003 op perceel 618 zijn aangetroffen een afwijkende oriëntatie hebben. Bovendien is de paalzetting anders; zo zijn er veel minder middenstaanders wat duidt op tweebeukige panden, die bovendien kleinere afmetingen hadden. In dit stadium

van uitwerking van de opgravingsgegevens is het echter te vroeg hier conclusies aan te verbinden.

Op de percelen 248, 250 en 259 ten noorden van de restanten van de Horstwetering werden van noord naar zuid een aantal proefsleuven aangelegd. In de sleuven zijn geen archeologische sporen aangetroffen. Ook op de percelen 340, 327, 328, 329 en 604 zijn proefsleuven gegraven, waarbij veenpakketten werden aangesneden, maar geen archeologische sporen van belang. Wel zijn met behulp van een vlakopgraving aan de kant van de Hogeweg op perceel 327 de paalsporen van het vermoedelijke staldeel van een boerderij uit de 18/19de eeuw gedocumenteerd. Ten noorden van de Hogeweg zijn de percelen 353 en 654 (de percelen vallen net buiten het weergegeven kaartje) met behulp van proefsleuven onderzocht. Buiten de sporen van tabaksbedden uit de 18/19de eeuw zijn hier geen archeologische sporen gevonden.

Tenslotte zijn in 2004 eveneens sporen van 18/19de-eeuwse tabaksbedden en -schuren aangetroffen op de percelen 289 en 326. Deze zijn echter grotendeels in 2005 opgegraven en vallen daardoor buiten deze kroniek.

Tabaksteeg

In de zomer van 2004 vond een inventariserend onderzoek door middel van proefsleuven plaats in het plangebied Tabaksteeg in Leusden-Zuid, waar de gemeente Leusden een woonwijk ontwikkelt.

Het gebied wordt omsloten door de Maanweg in het noorden, de Pon-lijn in het oosten, de Grift in het westen en de Tabaksteeg in het zuiden. In de proefsleuven zijn geen oudere sporen dan uit de 17^e eeuw aangetroffen en ook het merendeel van de vondsten was niet ouder. De paalgaten, die

uit de 17^e en 18^e eeuw dateren, behoorden waarschijnlijk tot schaapskooien en tabakschuren. Deze laatste functie wekt in dit gebied natuurlijk geen verbazing. De straatnaam Tabaksteeg en ook het Benjamin Cohenpad verwijzen naar de tabaksteelt, die hier vanaf de 17de eeuw bloeide.

In vrij recente tijd is het gehele gebied ingrijpend afgetopt en geëgaliseerd. Hierdoor zijn alleen de diepere sporen (uit de 17^e en 18^e eeuw) gedeeltelijk gespaard gebleven.

Achter de Kamp 32

Een schuur maakte hier plaats voor appartementen, maar tussen sloop en nieuwbouw was gelegenheid voor een archeologisch onderzoek.

Slechts puin en uitbraaksleuven duiden op bebouwing voorafgaand aan de schuur. Op het achterterrein, dat vermoedelijk altijd onbebouwd is geweest, is een baksteen beerput gevonden. Het baksteenformaat van de put wijst op een datering in de 17^e/18^e eeuw. Helaas was deze in het verleden al gelegegd (dus nu zonder vondsten) en daarna volgestort met puin en grond.

De oudste sporen dateren uit de 14^e eeuw, toen werd het terrein opgehoogd en gebruikt als vuilnisstort.

Valkestraat 34-40

Voorafgaande aan de bouw van appartementen is op het terrein Valkestraat 34-40 een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Het terrein bevindt zich binnen de eerste stadsmuur, die rond 1300 werd voltooid. Het onderzoeksgebied ligt in het laag gelegen, en dus natte, oostelijke deel van de stad. Dat het nat was tonen de opgegraven resten: in de 13^e en 14^e eeuw heeft men dit gebied

geprobeerde droger te maken door het maai-veld op te hogen. De ophoging, die plaatselijk tot 1 meter dik was, bestond uit zand en bevatte wat puin. De oudste scherf, die in de ophoging werd aangetroffen, is een randfragment van Pingsdorf-aardewerk uit de 12^e eeuw. Sporen van bewoning van vóór de 13^e/14^e eeuw zijn niet geconstateerd.

In de 14^e eeuw heeft men ter ontwatering in het terrein een tweetal sloten gegraven. In de oeverzone van de sloten zijn resten van houten vlechtwerkbeschoeiingen gevonden. In de ophoging waren paalgaten gegraven tot in het onderliggende dekzand. De paalsporen lagen in twee rijen die haaks op elkaar stonden. Loodrecht op de Valkestraat en evenwijdig aan één van de rijen bevond zich een 7 meter lange greppel. In de humeuze en kleiige vulling werden veel houtresten aangetroffen. De sporen zijn de resten van de stal van een boerderij. De greppel is een zogenaamde grup of groep voor de opvang en afvoer van mest. Gezien de datering van het aardewerkmateriaal in de sporen, is de boerderij ergens in de 14^e eeuw afgebroken. Uit de venige vulling van de sloten zijn ook scherfen uit de 14^e eeuw geborgen; sloten en boerderij horen bij elkaar.

De paalsporen en de sloten werden afgedekt door een ophogingslaag. In deze ophoging is aardewerkmateriaal uit de 15^e eeuw gevonden.

De sporen van een volgende bewoningsperiode bestonden uit bakstenen funderingen van een pand dat uit de 15e of 16e eeuw dateert. Op het achterterrein zijn twee stukken fundering aangetroffen, bestaande uit veldkeien en grote bakstenen.

In de 16e – en mogelijk ook in de 17e eeuw stonden op het terrein twee panden; één op het voorterrein en een kleiner pand op het

achterterrein. Het oudere pand op het achterterrein was reeds gesloopt. Op het achterterrein is ook een waterput uit deze tijd tevoorschijn gekomen. De put was voorzien

van een wand van heideplaggen en gefundeerd op een eikenhouten wagenwiel. Het aardewerk uit de putvulling duidt op een 16^e-eeuwse datering.

Boven op het grootste deel van de 16e-eeuwse funderingen zijn recentere funderingen en muren gebouwd. In deze muurresten zijn gele IJsselstenen verwerkt, hetgeen de muren dateert in de 17e eeuw en recenter. De huidige rooilijn van de Valkestraat wordt vanaf deze tijd aangehouden. Het achterterrein blijft vrijwel onbebouwd. Op het voorterrein stonden drie panden met de achtergevel op dezelfde plaats als de achtergevel van de 16e-eeuwse bebouwing. De achtergevel van een vierde pandje in het oosten stond echter wat meer naar de straatzijde. Deze bouwkundige situatie is te zien op de eerste kadastrale kaarten van Amersfoort (1824 en 1846).

Onder de fundamenteën zijn twee waterputten gevonden. In het middelste pand waren de onderste delen van de waterput onder de grondwaterspiegel bewaard. De put bestond hier uit een houten ton. Uit de put zijn onder anderen scherven van veelkleurig geglazuurde bordes (Majolica) en een pijpenkop uit de periode 1683 tot 1725 geborgen.

De andere waterput bevond zich dichtbij de straat. Deze was geheel van baksteen en

rustte op een houten putkrans. In de puinvulling zijn meer dan 100 scherven gevonden van onder meer witbakkend industrieel aardewerk. De vulling dateert uit de 19e eeuw.

Op het achterterrein bevond zich ten slotte nog een waterput. Deze bakstenen put was voorzien van een loden pijp tot in het grondwater. De put moet tot zeer recent nog zijn benut. In de insteek van de waterput is een bodemfragment van Regout aardewerk uit Maastricht gevonden. Het stempel op de onderkant was voorzien van het jaartal 1836.

